

RESPUBLIKAMIZDA URUG'LIK CHIGIT YETISHTIRISHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Otaboyev Muhammad Faxriddin o'g'li

Guliston davlat universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20568196>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 26-may 2026 yil

Ma'qullandi: 28-may 2026 yil

Nashr qilindi: 30-may 2026 yil

KEYWORDS

Qo'lda terilgan, mashinada terilgan, defoliyasiya va desikasiya, iflosligi, namligi, ko'saklar, organik aralashmalar, paxta quritiladigan xirmonlar.

ABSTRACT

Paxtachilik xo'jaliklarida yig'im-terim ishlarini boshlashdan oldin barcha dalalar g'o'zaning ochilishiga qarab qaysi dala mashinada yoki qo'lda terilishi bo'yicha grafik tuzib chiqiladi. Dalani mashinada yoki qo'lda terishga tayyorlashda g'o'zani defoliyasiya va desikasiya qilish muhim ahamiyatga ega. Bunday usulda g'o'za barglarini terim oldidan sun'iy to'ktirish terim mashinalari ish unumini oshirish bilan birga terilgan paxtaning ifloslik darajasini ham birmuncha kamaytirisha olib keladi. O'z muddatida va yuqori sifatli o'tkazilgan defoliyasiya ko'saklarning yetilishi va ochilishini tezlashtirib, birinchi terim paxtasini sovuq tushguncha yig'ishtirib olishga imkoniyat yaratadi. Maqolada paxtani yig'ib terib olishga tayyorlash va sifatli terim jarayonini tashkil etish bo'yicha malumotlar berilgan.

Paxta dalasini g'o'zaning pishib yetilishiga qarab qo'lda yoki mashinada terishga tayyorlash. G'o'za tupidagi ko'saklar baravariga pishmaganligi sababli uning hosili bir necha marta terib olinadi. Odatda g'o'za ko'saklari avgustda ochila boshlab, sentyabr va oktyabr oyining boshlarida yoppasiga ochiladi. G'o'zaning pastki va yuqorigi shoxlaridagi ko'saklarning pishishi oralig'ida 1,5-2 oy vaqt o'tadi.

Defoliyasiya sifasiz o'tkazilganda mashinada terilgan paxtaga ho'l barg va boshqa turli organik aralashmalar qo'shib ketadi. Natijada paxta ifloslanishdan tashqari unga barg shirasi yuqib, yashil-sariq rang bilan bo'yaladi. Ma'lum bo'lishicha bu rang paxtani qayta ishlashda ham ketmasdan mahsulot sifatining pasayishiga olib kelar ekan.

O'simlikka defoliantlar sifatli ta'sir etishi uchun uni o'tkazish muddatini to'g'ri belgilash muhim ahamiyatga ega. defoliyasiya ni har bir tup o'simlikda ikkitadan to'rttagacha ko'saklar ochilganda va havoning harorati 17 S dan past bo'lmaganda o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi kunda sanoatda kimyoviy defoliantlarning turli hillari ishlab chiqilmoqda. Ularni ishlatish me'yori va muddatini mutaxassis raxbarligida belgilash ishning samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Shuningdek, paxtani yig'im-terim mavsumi boshlanishidan avval quyidagi chora-tadbirlar ham amalga oshirilishi zarur bo'ladi:

1) Paxta qabul qilish zavodlari (punktleri)da yangi hosilni qabul qilish uchun maydonlar, sxemalar, tarozilar va zarur blanka qog'ozlari oldindan tayyorlab qo'yilishi kerak: (Tahlil qilish laboratoriyalari ham).

2) Paxta yetishtirgan xo'jaliklarda paxta quritiladigan xirmonlar (asfalt) tozalanib, dala shiyponlari, tashish vositalari, fartuklar, paxtani topshirish uchun (yuk xati) blankalar, taxt qilinadi. Dalalar begona o'tlardan tozalanadi, paxta mashinada teriladigan bo'lsa o'qariqlar ko'milib, dala chetlari terim mashinasi qayrilishi uchun 10-12 m kenglikda tekislanadi. Xo'jalikda qancha terimchi bor, qancha tashish texnikasi bor, paxtaning qancha miqdori qo'lda, qancha miqdori mashinada teriladi, bular oldindan rejalashtirib olinadi. Agar urug'lik paxta yetishtiriladigan bo'lsa, dalalar aprovasiya ko'rigidan o'tgan bo'lishi, bunda komissiya urug'lik paxta terib olish uchun mahsus ruhsatnoma beradi. Urug'lik paxtalar aloxida topshiriladi.

Terim boshlanishi oldidan g'o'za tuplarida kamida 2-3 tadan to'liq pishgan (sog'lom) ko'sak bo'lishi kerak. Paxtani toza pishgan, ko'saklardan terish, shuningdek sog'lom, turli xas-cho'p aralashmalarisiz terib olish, shu xo'jalikka qo'shimcha iqtisodiy foyda bo'ladi.

I-terim-20-25% (2-3) ko'sak ochilganda;

II- terim qolgan xosilning 35-40% ochilganda teriladi.

III- terim II terimdan 10-15 kun o'tgach teriladi (yoki sovuq tushgandan so'ng)

I va II terim paxtalari I sanoat naviga topshiriladi.

III- terim yaxshi (sifatli) bo'lsa I sanoat naviga, pishmagan xom paxtalar bo'lsa II sanoat naviga olinadi. Odatda paxta dalasidan hosil 4 martagacha terib olinadi.

To'rtinchi terimda ko'sak va ko'rak paxtaning chiqishiga qarab **III** yoki **IV** sortga qabul qilinadi. Terim uyushqoqlik bilan o'tkazilsa paxtaning 85-90% ni I- sortga topshirish mumkin.

Paxta terish mashinalari (PTM) ikki yoki to'rt qatorli qilib tayyorlanadi. PTM 0,9 yoki 1,4 klass traktorlariga yoki o'ziyurar shassiga o'rnatiladi. Mashina qator oralari 60 yoki 90 sm qilib ekilgan g'o'za tuplaridagi ochilgan ko'saklarning chigitli paxtasini terishga mo'ljallangan. Mashina terimi g'o'za tuplaridagi barcha ko'saklarning kamida 60 foizi ochilganda boshlanadi. Bu davrga kelib o'rtacha nav g'o'zalar bo'yi 60... 100 sm, uzun tolali nav g'o'zalar bo'yi esa 150 sm bo'ladi. Mashina terimi oldidan g'o'zalar defoliatsiya qilinib, barglar sun'iy to'ktiriladi. Shunda barglarning kamida 70 foizi to'kilishi lozim. Mashina terimi ikki marta bajariladi. Birinchi terim ko'saklarning yarmidan ko'pi ochilganda, ikkinchi terim esa ikki haftadan keyin o'tkaziladi. Birinchi terimdan so'ng desikatsiya o'tkaziladi, ya'ni defoliatsiya natijasida biror sabab bilan barglari to'kilmay qolgan maydonlardagi g'o'zalarga kimyoviy dorilar sepib, sun'iy quritiladi. MX-1,8 rusumli traktorga yarim osma paxta terish mashinasi o'rta tola paxta navlarining g'o'za qator oralari 90 sm bo'lgan maydonlardagi ochilgan paxtani terishga mo'ljallangan.

Mashinaning texnologik ish sxemasi:

Mashinaning terim to'liqligi, %, eng kamida	-90,0
Erga to'kilgan paxta miqdori, %, ko'pi bilan	-4,0
Yerga to'kilgan ko'k ko'saklar soni, dona/pog.metr, ko'pi bilan	-0,3
Mashina paxtaning tabiiy sifatini pasaytirmasligi kerak	

Bunkerdagi paxtaning iflosligi, %, ko'pi bilan	-0,8
Paxtani o'simlik shirasi va moy bilan ifloslanishi, paxtada g'o'za shoxchalari va ko'k ko'saklar bo'lishi mumkin emas	
Chigitning mexanik jarohatlanishi, %, ko'pi bilan	-0,1
Terim paytida chigitdan tolaning ajralishi, %, ko'pi bilan	-0,3

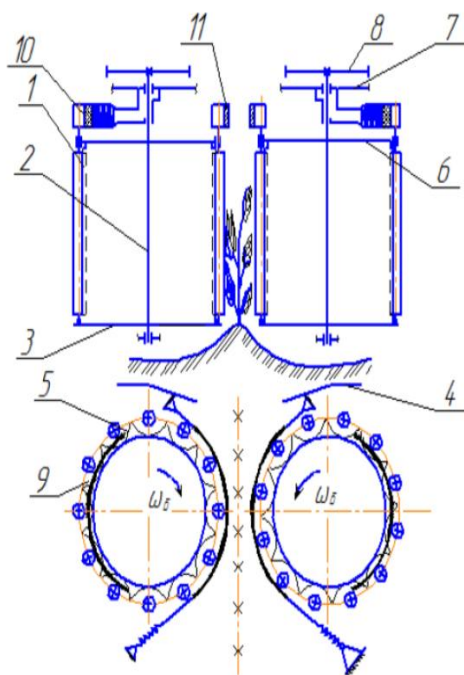
Mashina terimiga ajratilgan paxta maydonlariga qo'yiladigan talablar

Mashina uchun ajratilgan maydonlar qo'yidagi talablarga javob berishi lozim:

- to'rtburchak shakliga ega bo'lishi;
- uzunligi kamida 500 metr va maydoni 4-6 gektardan katta;
 - g'o'zalar bir tekis o'sgan, hosildorligi esa gektariga eng kamida 25-30 sentner;
- ko'chat soni gektariga o'rtacha 100-120 ming tup;
- o'simlik bo'yi o'rta tolali g'o'zalar uchun 80-100 sm, ingichka tolali g'o'zalar uchun 110-120 sm;
- bir tup g'o'zadagi ko'k va quruq barglar soni ko'pi bilan 3 va 4 ta, mashina terimi boshlangan paytda ko'saklarning ochilishi 80 foizdan ortiq;
 - dalalar begona o'tlardan toza;
 - dalaning boshi va oxirida mashinalar uchun 10-12 metr kenglikda tekislangan qayrilish maydonchasi tayyorlanishi shart.

PTM dala bo'ylab harakatlenganda (2-rasm) ochilgan paxtasini ikki tomonlama va ikki qayta teradi. Tup ko'targichlar 4 va old g'ildirakning suyrisimon ixotasi ikki qatorning g'o'za tuplarini juft barabanlar o'rtasidagi ish tirqishiga yo'naltiradi. Barabanlar 1 ish zonasida mashinaning harakat yo'nalishiga teskari tomonga aylanadi. Barabanlarning aylana tezligi v_b mashina tezligi v_m dan 1,3... 1,6 marta katta bo'lganidan barabanlar g'o'za tuplarini ortiqcha og'dirmasdan tirqish tomonga tortadi. Shpindellar ish zonasida mashina harakati tomonga aylanadi. Shunga ko'ra o'ng baraban shpindellari soat mili yo'nalishida, chap baraban shpindellari esa qarshi tomonga aylanadi va bu shpindellar o'naqay va chapaqay tishli deb ataladi. Barabanlarning aylanasi bo'ylab joylashgan shpindellar o'zining tishli sirti vositasida ko'saklardagi ochilgan paxtani ilib olib, o'ziga o'raydi.

Baraban aylanishda davom etib shpindellarni paxta terish (ish) zonasidan olib chiqqach, ularni ajratgichlar 7 zonasiga keltiradi. Bu zonada shpindellar teskari aylantirish kolodkasining ponasimon tasmalariga duch kelib teskari tomonga aylana boshlaydi. Cho'tkali ajratgichning aylana tezligi shpindellarnikidan olti hissa katta. Cho'tkaning qillari shpindellarning tishlariga 0,5... 1,0 mm gacha botib turadi va shpindelga o'ralgan paxtani yechib oladi. Paxta terish apparatining old va ketingi juft barabanlarining shpindellaridan ajratib olingan paxta har qaysi tomonda uchta ajratgich yordamida qabul kamerasiga uzatiladi. Qabul kamera tubi ochiq vertikal tirqishli trubadan iborat. Barcha og'ir qo'shilmalar (kesak, mayda tosh, ko'k-yashil ko'saklar va b.) yerga to'kiladi, paxta esa ventilyator hosil qilgan havo oqimi ta'sirida pnevmatik transport trubalari bo'ylab bunkerga boradi. Bunker sig'imi 13,8 m. Vertikal shpindel (3-rasm) uch xil harakatda qatnashadi: mashina bilan ilgarilanma, baraban 2 bilan uning markaziga nisbatan aylanma va o'z o'qi atrofida aylanma harakat qiladi.

3-rasm. Vertikal shpindelli paxta terish apparatining sxemasi:

1-shpindel; 2-shpindelli baraban vali; 3-pastki disk; 4-ro'para shchit; 5-gofrali baraban; 6-yuqori disk; 7-yuqori panel; 8-tishli g'ildirak; 9-ichki kalodka; 10-rolik;

Foydalanilgan adabiyotlar:

- Otaboyev M. F., CLASSIFICATION OF MODERN FACILITIES USED IN THE STORAGE OF COTTON FIBER AT THE "BEK CLUSTER" ENTERPRISE. SCIENTIFIC SUBSTANTIATION OF THE EFFECT OF MOISTURE ON FIBER QUALITY DURING THE STORAGE OF COTTON RAW MATERIALS. UIF = 8.3 | SJIF = 7.921. 3 st
- Otaboyev M. F., Isaqulova G. PRE-PLANTING CULTIVATION TECHNIQUES FOR AGRICULTURAL CROPS. UIF = 9.1 | SJIF = 7.53 IBET | Volume 4, Issue 12, December I. 4 st.
- Ungarov A. INNOVATIVE METHODS OF FRUIT AND VEGETABLE PROCESSING //International Conference On Higher Education Teaching. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 107-109.
- Otaboyev M. F., Alijonova D. A. THE EFFECT OF MOISTURE ON FIBER QUALITY DURING THE STORAGE PERIOD OF COTTON RAW MATERIALS. SJIF IMPACT FACTOR (2022: 5. 705)(2023: 7. 471) (2024 - 8.02). 4 st.
- Otaboyev M. F., Qobulov I . "BEK CLUSTER" KORXONASIDA PAXTA TOLASINI SAQLASHDA FOYDALANILAYOTGAN ZAMONAVIY QURULMALAR TASNIFI. PAXTA XOM ASHYOSINI SAQLASHDA NAMLIKNING TOLASIFATIGA TA'SIRINI ILMIY ASOSLASH. UIF = 8.1 | SJIF = 5.685. 4 st
- Ungarov A., Sirojiddinov A. AGRAR SOHANI RIVOJLANTIRISHDA RESURSLARDAN SAMARALI FOYDALANISH VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ISTIQBOLLARI //Eurasian Journal of Academic Research. – 2023. – T. 3. – №. 1 Part 3. – C. 16-18.
- Otaboyev M., Qabulov I. "Bek cluster" korxonasida paxta tolasini saqlashda foydalanilayotgan zamonaviy qurilmalar tasnifi. Paxta xom ashyosini saqlashda namlikning tolasifatiga ta'sirini ilmiy asoslash //Eurasian Journal of Academic Research. – 2022. – T. 2. – №. 6. – C. 174-177.

8. Otaboyev, M., & Maxamadov, M. (2023). DALALARDAGI PAXTANI YIG 'IB TERIB OLISHGA TAYYORLASH VA TERIMNI TASHKIL ETISH TARTIB QOIDALARI. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(6), 16-22...

9. Otaboyev, Muhammad, and Dilorom Yuldasheva. "PAXTA XOM-ASHYOSINI QABUL QILISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH." Евразийский журнал технологий и инноваций 1.4 (2023): 127-130

INNOVATIVE
ACADEMY